

A történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai

II. rész

I. 4. Lovrin

Lovrin (németül: *Lowrin*, románul: *Lovrin*, szerbül: *Ловрин/Lovrin*) az egykori Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól délnyugatra fekvő település. A középkori eredetű Lovrint akkoriban Lóránthalma, majd a 12–13. században Lóránt, illetve Lórántfalva névvel illeték az oklevelek. A következő értesülésünk a településről az, hogy a török kor hajnalán (1529) Bali bég seregével kifosztotta és felégette a falut. A lakosai ekkor elmenekültek, később kezdett benépesülni: 1561-ben szerbek telepedtek le itt. A török korszakot feltehetően – gyér népességű – lakott helyként vészelte át. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen elnéptelenedett pusztaként volt feltüntetve. A 18. század derekán – 1760 körül – szerbek telepedtek le a faluban, őket 1777-ben a bolgárok követték. Ekkor nevezték el a falut Lovrinnak egy Lovrinác nevű gazdag bolgár lakos után. A 18. század végén – 1785-ben – németek telepedtek le a faluban, akik jórészt Elzászból és Lotaringiából érkeztek. Reiszig Ede erről így írt: „*Ez utóbbiak alapították az ún. Új-utcát. A németek 10 éven át nem fizettek adót, de kötelesek voltak háború idején fuvart, szénát és zabot szolgáltatni. E németekhez később újabb települők csatlakoztak Nemetcsanádról és egyéb környékbeli falvakból. A szerbek és bolgárok nem tudván velük megférni, elköltöztek innen, a szerbek már előbb, a bolgárok 1791-2-ben, egy részük Vingára és Szabadkára (Theresiopolis), úgy hogy a község*

1792-től csupa németekből állott, kikre a kincstárnak mindig különös gondja volt.”¹ Korábban Vályi András statisztikus is német faluként írta le a települést: „*Lovrin. Német falu Torontal Várm. földes Ura Lippai Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Nagy Szent Miklós, Haczfeld, Peszak, és Bogároshoz is közel. Határja három nyomásbéli, búzát, árpát, zabot, kukoritzát, muhart, és kenderterem, erdeje nints, szőleje kevés, piatza N. Sz. Miklóson, Temesváron, és Török Becsén.*”²

Lovrint 1792-ben II. Lipót magyar király (1790–1792) adományaként Liphay Antal tábornok kapta meg a szomszédos Kisósszel (Gottlob) együtt. Ekkor a tábornok kastélyt is építtetett a faluban. A későbbiek folyamán – a 19. században – a Liphay családnak továbbra is jelentős birtokai voltak a településen, illetve környékén. A falu népességét többször tizedelte meg a kolerajárvány, amely előbb 1831-ben, majd 1839-ben, 1849-ben, végül 1866-ban is szedte az áldozatait. Fényes Elek szerint: „*Lovrin, derék német falu, Torontál vmegyében, Komlóshoz északra 2 mfdnyire: 2644 kath., 8 evang., 2 ref., 56 óhitű, 10 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Ékesíti az uraság szép kastélya és gyönyörű kertje, melly legelső a megyében. Határa felette gazdag; és első osztálybeli 98 4/8 egész jobbágységgel. F. u. özvegy b. Liptaynő, s feje gottlóbi uradalmának.*”³

¹ REISZIG 1912, 71–72. pp.

² VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/I-834C7/lovrin-8369B/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

³ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 43. p. A továbbiakban: FÉNYES (III.) 1851, FÉNYES (IV.) 1839, 407. p.

Lovrin nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3820	58	3513	–	102	–	21 ⁴		27+99 ⁵
1890	3798	45	3542	5	164	–	–	21	21
1900	4012	104	3654	–	217	–	1	25	11
1910	3881	182	3450	1	217	–	–	28	3

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A Lovrinban letelepedő, majd végül kizárólagos népcsoporttá váló németek a római katolikus egyházhoz tartoztak. A római katolikus plébániát még 1777-ben alapították. A római katolikus templomot pedig 1785-ben kezdték építeni. A neoklasszikus templomot – amely közvetlenül a Liphay-kastély mellett épült – 1789-ben *Páduai Szent Antal* (*Hl. Anton von Padua*) tiszteletére szentelték fel.⁶ Ünnepe napját június 13-án tartot-

ták. Báró Liphay Frigyes 1829-ben megnagyobbította, a község pedig tornyot építtetett hozzá, a kegyúr pedig toronyórát is adományozott a templom számára.⁷ A liturgikus nyelv a német volt.

A második világháború után egyre inkább túlsúlyba került románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat 1970-ben építtették, bizánci stílusban, védőszentje *Szent Miklós* (*Sfântul Nicolae*).⁸

Lovrin nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3820	3664	132	7	3	6	8
1890	3798	3593	184	5	5	10	1
1900	4012	3756	233	6	11	3	3
1910	3881	3616	232	11	6	–	16

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A lovri németek „végnapjai” a második világháború végén kezdődtek el. Voltak, akik a szovjet Vörös Hadsereg közeledésének hírére elmenekültek Németország irányába. A helyben maradtak közül minden 18 és 30 év közötti nőt, valamint 16 és 45 év közötti férfit szovjet munkatáborokba hurcoltak. Többen a szovjet fogság után már nem térek vissza a településre, hanem egyenesen Németországba távoztak.

Az 1945-ben indult romániai „földreform” értelmében a németeket megfosztották gazdag földjeiktől, további ingatlanjaiktól, állatállományuktól etc. Igaz, 1956-ban a házaikat visszakapták. Az 1951 és 1956 közötti időszakban a Bărăgan területére történő deportálás, majd pedig a németek kivándorlása az 1960-as évektől fokozatosan „elfogyasztotta” a német lakosságot.

⁴ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Lovrin esetében az első érték (27 fő) az egyéb hazai (20 fő) és az egyéb külföldi (7 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

⁶ VOGEL, HEINZ: *Lowrin. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/lovrin.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

⁷ „*Itt őrzik azt a lobogót, melyet Liphay Antal tábornok az általa megnyert új palánkai ütközetben a törököktől zsákmányolt, a miért azután 1789-ben a Mária-Terézia-rendet kapta.*” REISZIG 1912, 71–72. pp.

⁸ *Biserica Sf. Nicolae. Lovrin*. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=10358> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Lovrin etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3913	78	3562	–	193	–	–	80
1930a	3801	149	3303	36	267	–	38	8
1930n	3801	138	3302	44	234	–	38	45
1941n	3681	144	3013	–	426	–	–	98
1956	3672	Nincs adat.						
1966a	4069	141	1704	24	2114	–	42	44
1966n	4069	150	1692	26	2097	–	46	58
1977n	4255	130	1367	21	2618	–	41	78
1992n	3562	108	285	8	3018	–	20	123
2002a	3560	64	98	5	3324	–	9	60
2002n	3560	71	120	6	3243	–	14	106
2011n	3223	41	76	Nincs adat.	2849	–	7	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 5. Nagyszentpéter

Az Aranka patak mellett elterülő Nagyszentpéter (németül: *Großsanktpeter*, illetve *Ratzsanktpeter*, románul: *Sânpetru Mare*, szerbül: *Велику Семпетар/Veliki Sempetar*) a járás székhelyétől, Perjámostól nyugatra fekvő település. A falut már a középkorban is Nagyszentpéter néven említették, amelyet a Szent Péter apostol († Kr. u. 67) tiszteletére felszentelt temploma után nyert. Az ún. „vegyes házi királyok” regnálása (1301–1526) alatt több birtokos is váltotta egymást a településen, majd az végül a törökök kezébe került. Ekkor a magyar lakosság elmenekült, a helyére szerbek érkeztek. A 16. század közepén (1557–1558-ben) szerbek által lakott 16 házat jegyeztek fel a faluban. A szerb jelenlét az egész török hódoltság alatt folyamatos volt, ezért a települést *Rácszentpéternek* kezdték hívni. A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át a helység, népessége idővel gyarapodott is,

dacára annak, hogy a térségben rablók portyáztak, illetve 1738-ban pestisjárvány is megtizedelte a lakosságát.

A temesvári igazgatóság 1748 körül erdélyi románokat telepített a faluba, azonban ők idővel a szerbségbe asszimilálódtak. Később – 1752-ben és 1796-ban – németek is érkeztek ide. Az utóbbi bevándorló sváb csoport jórészt a szomszédos Perjámosról jött.⁹ Vályi András a következőket jegyezte fel a településről: „*Szent Péter. Rátz Sz. Péter. Rátz, és oláh falu Torontal Várm. földes Ura a' Kir. Kamara, lakosai ó hitűek, fekszik Nagy Szent Miklósnak szomszédságában, 3 nyomásbéli határja kövér, és jól termő, kaszállói jók, erdeje, fája, szőleje középszerű, piatza N. Sz. Miklóson, Kikindán, T. Becsén, és Szegeden.*”¹⁰ A falut 1807-ben a Szapáry grófi család vásárolta meg, és a 19. század végéig birtokolta. Tőle az aradi ortodox román egyház vette meg, de később parcellázás céljából eladta. A báró Liphay családnak is voltak itt birtokai. Fényes

⁹ REISZIG 1912, 92–93. pp.

¹⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. III. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel.* Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/sz-8444B/szent-peter-84702/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Elek szerint: „Rácz-Szent-Péter, rácz-német falu, Torontál vmegyében, közel Szaravolához, szinte az Aranka mellett: 806 kath., 12 evang., 2270 n. e. óhitű, 42 zsidó lak., kath. és óhitű anyateplo-

mokkal, erdővel, 219 3/8 egész telekkel. F. u. gr. Szapáry József és Antal. Ut. p. Csatád.”¹¹ A falu lakosságát 1865-ben a kolera tizedelte meg, majd a települést – 1877-ben – a Maros öntötte el.

Nagyszentpéter nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2695	82	447	19	–	–	1888 ¹²		143+116 ¹³
1890	2965	124	573	3	18	–	–	2086	161
1900	2869	139	543	8	217	–	–	1962	–
1910	2824	52	465	–	107	–	2	2016	182

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A település népességének többségét a szerb ortodox egyházhoz tartozó szerbek adták, akik 1759-ben építették fel pravoszláv templomukat a faluban. Templomukat *Szent Miklós (Св. Николаја/Светог оца Николaja)* tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját május 22-én tart-

ják. Ugyanakkor a ma már többségben élő románoknak is van egy szent helye a faluban. Az 1850-ben épített *Szent György (Sfântul Mare Mucenic Gheorghe)* tiszteletére felszentelt kápolna. Ünnepe napját április 23-án tartják.¹⁴

Nagyszentpéter nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2695	540	2131	1	2	21	–
1890	2965	666	2263	1	2	21	12
1900	2869	661	2172	2	3	15	16
1910	2824	511	2262	2	5	9	35

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Nagyszentpéter etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2820	55	488	–	85	–	–	2192
1930a	2493	72	418	18	264	–	1718	3

¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 118. p. A továbbiakban: FÉNYES (IV.) 1851.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

¹² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹³ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

¹⁴ *Comuna Sânpetru Mare*, Consiliul Județan Timiș: <https://www.cjtimis.ro/judetul-timis/primariile-din-judetul-timis/comuna-sanpetru-mare/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1930n	2493	72	416	19	99	–	1718	169
1941n	2247	28	347	–	354	–	–	1 518
1956	2917	Nincs adat.						
1966a	2631	8	510	1	778	–	1325	9
1966n	2631	11	510	1	772	–	1328	9
1977n	2333	7	363	–	765		1092	106
1992n	1998	26	30	–	1039	–	741	162
2002a	2102	29	21	–	1460	–	525	67
2002n	2102	30	20	1	1335	–	522	194
2011n	2030	19	14	–	1330	–	400	267

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3983> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 6. Perjámos, a járás székhelye

Perjámos (németül: *Perjamosch*, románul: *Periam*, szerbül: *Перјамосл/Perjamoš*) a történelmi Torontál vármegye egykori Perjámosi járásának székhelye, a Maros folyó közelében fekvő település. Középkori eredetű. Nevét feltehetően – a 12. században élt alapítójáról – *Priamusról* nyerte. Akkoriban *Perjemes* néven volt ismert a falu, amely nem a mai helyén, hanem attól valamivel északabbra, a Maros folyó és az Aranka patak között feküdt.¹⁵

Az ún. „vegyes házi királyok” uralkodása alatt több birtokos váltotta egymást Perjámoson, amiről korabeli, főleg birtokadományozásról szóló okiratok is fennmaradtak. A török hódoltság hajnalán pusztulásnak indult a falu. A Temesvár ellen indított 1552. évi török hadjárat idején már csak hét lakott ház állt a településen. Lakosai akkoriban már szerbek voltak. Az évtized végére a szerb lakosság is megszökött a törökök elől. Csak néhány évtizeddel később, 1582-ben írtak ismét Perjámosról mint lakott helyről, ahol összesen tizenegy fő élt. A török hódoltság időszakában volt, hogy az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, de az erdélyi fejedelem a törökök miatt sokszor érvényesíteni sem tudta az akaratát – így az adószedést, a birtokadományozást etc. A viszontagságos török érárt a település isteni

csodának köszönhetően túlélte, amíg a bánági települések sokaságának népessége kiveszett, illetve a történelem süllyesztőjébe került.¹⁶

Perjámos a török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át. Az 1717. évi kincstári kimutatás szerint húsz lakott házból állt. Ekkor szerbek lakták, akik a *Perjámos* településnevet használták. A Temesi Bánság első kormányzója, gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) 1724-ben németeket telepített a faluba. A római katolikus németek jobbára a Rajna és a Mosel folyók vidékéről érkeztek. A németek megérkezésekor a szerbek elköltöztek a településről. Az 1749-es esztendőben további katolikus németek jöttek Lotaringiából. Német neve ekkor lett *Perjamosch*. A helységet 1761-ben létesítették a mai helyén a német lakói. A település átköltöztetésének hátterében árvízvédelmi okok húzódtak. A németek az Aranka patak déli partját biztonságosabbnak vélték. Mária Terézia magyar királynő uralkodása (1740–1780) alatt további katolikus német betelepülők érkeztek a faluba: először az 1750-es évek elején, majd pedig 1764/1765 körül vándoroltak be a településre. Okkal gondolhatjuk, hogy a helység ekkor már minden bizonnyal német ajkú volt.

Vályi András statisztikus, földrajztudós a *Magyar országnak leírása* című munkájának III. kötetében az alábbiakat írta a járás székhelyéről:

¹⁵ REISZIG 1912, 104–105. pp.

¹⁶ REISZIG 1912, 104–105. pp.

„1790-ben a zágrábi érsekségnek adta át Perjámot a kincstár cserébe a horvát határőrvidékbe kebeleztetett uradalmakért. Haulik György, néhai zágrábi érsek, 1845-ben másik népes községet telepített Perjámos mellé, mely alapítójáról »Haulikfalvának« – németül »Neudorf«-nak – neveztetik, s egyike a temesi vidék legszebb német községeinek.”¹⁷ Vályi András szerint: „Perjámos. Német falu Torontál Vármegyében, földes Ura a’ Királyi Kamara, 53 lakosai katolikusok, fekszik Új Arad, Temesvár, Peszák, Rátz Sz. Péter, és Nagyfaluhhoz is közel, határja három nyomásbéli, térséges, terem búzát, árpát, zabot, kukoritzát s a’ t. erdeje, és kevés szőleje vagyon, piatza Aradon, Sz. Miklóson, és Török Becsén.”¹⁸

Az egyre gazdagabb német település lakóit a járványok sem kímélték. Még a telepítés első időszakában – 1738-ban – pestis, majd pedig 1831-ben és 1836-ban kolera pusztított a helységben. Az 1841. augusztus 12-én vásárszabaldalmat nyert Perjámosról Fényes Elek statisztikus a következőket jegyezte le:

„Perjámos, német m.város, Torontál vmegyében, szép rónaságon, ut. p. Csatádhoz északra 3, a Maros folyótól 1/4 óra távolságra. – Határa 9649 hold, és 196 négyszögöl, holdját 1600 négyszögölével számítva. Ebből beltelek 288 hold, legelő 751 h., 360 négyszögöl, gödrök, árkok stb. 40 h., urb. szántóföld 5868 hold,

s ezekhez némely homokos részekért javítás 56 hold, 320 négyszögöl, kaszáló 1540 h., káposztás és konyhakertek 72 hold és 1590 négyszögöl, utak, vizes erek 215 hold és 1526 négyszögöl, uradalmi erdő 708 hold 1200 négyszögöl, urad. kaszáló 108 hold. A föld minősége nagyobb részben homokkal elegyes feketeföld, a többi része egészen fekete; általában gazdag termékenységgű, s lakosai által kitűnően miveltetik. – Szarvasmarhát ugyan keveset tartanak, csupán teheneiket, s nevendék üszöket; durva gyapjas birkából is csak annyit, mellyekről lenyirt gyapju harisnya szükségüket pótolhassa; ellenben a lótarítás és tenyésztés virágzó, úgy hogy a város folyvást 4–5 csődört tart, mellyeket Mezőhegyesen szokott vásárolni.

Népessége 3662 lélek, kik közt 3606 romai kath., 5 ágostai, 2 ref., 43 n. e. óhitű, 6 zsidó. Telkes gazda 269, házas zsellér 225, kézműves 113, kereskedő boltos 5. A határát metsző Maroson 11 malom hires lánglisztet gyárt; a halászat is nem megvetendő; kivált pedig a partján 6 fakereskedőnek nevezetes üzlete van. Van itt római katolikus templom, emeletes plebania és iskolaház, szinte emeletes vendégfogadó. – Országos vásárt tart april. 24-kén, jul. 15-kén, és sept. 29-kén; s hetivásárt minden hétfőn. Birja a várost a zágrábi püspök, s a billjeti uradalomhoz tartozik.”¹⁹

Perjámos nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	5496	208	4720	32	157	–	67 ²⁰		78+234 ²¹
1890	5953	190	5388	18	174	–	4	51	128
1900	5612	318	4889	9	222	–	2	67	105
1910	5348	488	4309	51	287	–	4	98	111

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹⁷ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temesvár és vidéke*. In: JÓKAI MÓR (szerk.): *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII. – Magyarország II.* A Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891. 527. p.

¹⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/perjamos-83DD6/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

¹⁹ FÉNYES (III.) 1851, 220–221. pp.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

²⁰ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

²¹ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Perjámos esetében az első érték (78 fő) az egyéb hazai (70 fő) és az egyéb külföldi (8 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Perjámos régebben római katolikusok által lakott település volt. Perjámos *Aldorf* nevezetű részén 1772-ben építették és szentelték fel a Bánság védőszentjének, *Nepomuki Szent Jánosnak* (Hl. *Johannes Nepomuk*) a tiszteletére a barokk stílusú templomot. Ünnepe napját május 16-án tartották. A liturgikus nyelve a német volt. Orgonája 1900-ból származik. A Ferch testvérek 1938-ban csodálatos freskókkal díszítették a templombelsőt. A település *Neudorf* nevű részében áll a – Haulik György zágrábi püspökről elnevezett – neoklasszikus Haulik-féle templom, amelyet 1855-ben építettek, és *Nagyboldogasszony* (*Mariä Himmelfahrt*) tiszteletére szenteltek fel. A templom – amelyet a kevés hívő miatt a római katolikus egyház a görögkatolikus egyháznak adott át használatra – Románia második legnagyobb kupolás épülete, a bukaresti Román Athenaeum után.²² Ünnepe napját augusztus 15-

én tartják. Liturgikus nyelve a német volt. Orgonája 1860-ból való. A 2012–2013. évi restaurációnak köszönhetően régi pompájában látható a hatalmas, megragadó és egyedi épület.²³ Perjámoson áll az 1872-ben alapított *Miasszonyunk* kolostor és leányiskola egykori, tekintélyt parancsoló épülete.

A második világháború után megsokasodott románság az ortodox egyházhoz tartozik. Templomuk a *Neudorf* részen található, közvetlenül a Haulik-féle templom szomszédságában. A templom építését 1926-ban határozták el – 1927-ben építették fel. A templom freskóit 1933-ban készítették. Védőszentje *Kisboldogasszony* (*Nașterea Maicii Domnului*). Ünnepe napját szeptember 8-án tartják. A településen a baptista és a pünkösdi felekezeteknek is van egy-egy imaháza, hívei elsődlegesen a románság soraiból kerülnek ki.²⁴

Perjámos nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	5496	5020	274	24	35	143	–
1890	5953	5476	190	38	18	105	126
1900	5612	5116	357	34	16	68	21
1910	5348	4642	458	68	66	93	21

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Perjámos etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	5193	302	4397	–	291	–	–	203
1930a	5147	422	4034	18	453	–	69	151

²² „A legenda szerint, a templom építészé bizarr módon lett öngyilkos, ugyanis éppen az első ima közben vetette le magát a tetőről. Állítólag azért tette, mert az épület akusztikája nem volt a legjobban tartott orgonakoncertek számára.” Eurocom – Romániai Sajtófigyelő: <https://eurocom.wordpress.com/2015/11/26/a-perjamosi-haulik-templom-a-masodik-legnagyobb-kupolaval-rendelkezik-a-roman-atheneum-utan-az-epitesz-az-epulet-felszentese-napjan-lett-ongyilkos-adevarul-temesvar/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²³ VOGEL, HEINZ: *Perjamosch Haulik (Neudorf)*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergotteshuser.ro/perjamoschc.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁴ *Biserica Baptistă Maranatha. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=12262> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.); *Biserica Pentecostală Betania. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=22230> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.); *Nașterea Maicii Domnului. Periam*. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=12260> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1930n	5147	394	4047	18	454	–	65	169
1941n	5050	390	3823	–	568	–	–	269
1956	5264	Nincs adat.						
1966a	5513	224	1794	4	3366	–	7	118
1966n	5513	232	1768	7	3365	–	8	133
1977n	5500	205	1431	6	3806	–	15	37
1992n	4589	141	289	3	3918	–	10	228
2002a	4464	104	150	2	4011	1	8	188
2002n	4464	122	160	4	3915	–	8	255
2011n	4505	71	97	Nincs adat.	3770	–	30	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

A perjámosi németek száma a második világháború végén a szovjet Vörös Hadsereg közeledésének hírére csökkenni kezdett, sokan elmenekültek a visszavonuló német hadsereggel. Ezt követően Besszarábiából, Erdélyből és a Regátból érkező románok telepedtek le a faluban, ahol a Neudorf részen külön telepítést létesítettek számukra. Ezzel Perjámoson a német „hegemónia” megbomlott. A szovjet munkatáborokba történő deportálás (1945–1949), a román agrárreform (1945) és a Bărăgan területére való deportálás (1951–1956) jelentősen csökkentette a németek lélekszámát, közülük sokan Ausztria és Németország felé vették az irányt. A későbbiekben a „családegyesítés” címén történő kivándorlás Németországba, valamint a román kommunizmus bukása (1989) felgyorsította a németek „eltűnését” a településről.²⁵

I. 7. Pészak

Pészak (németül: *Pesak*, románul: *Pesac*, szerbül: *Песац/Pesac*) a járás székhelyétől, Perjámóstól délnyugatra fekszik. A falu középkori eredetű, 1399-ben említette először egy oklevél *Puerseegh* formában. A település neve a később-

iek során – különböző alakokban – is felmerült a különféle dokumentumokban. A település a török időkben feltehetően kihalt, a 18. században mindössze kincstári pusztája volt. A falu telepítése 1768. október 16-án történt. „*II. József Bajzáth József veszprémi püspöknek adományozta donációként Kispakác pusztával együtt, úgy hogy halála után a birtok testvére lemenőire szálljon, a ki ide németeket telepített.*”²⁶ A településen a püspök és testvére, Bajzáth János kastélyt is építtetett, a 19. században is a leszármazottai laktak itt. Jelentős fegyver-, illetve festménygyűjtemény, valamint kisebb könyvtár volt benne. Jelenleg igen rossz állapotú; az ablakai betörve, mállik a vakolata. A falu főutcáján áll üresen. Pészakon éltek német lakosok is, de alapvetően románok által lakott helység volt. A románok Nagyszentpéterről és környékéről érkeztek. A települést 1774-ben már román falunak tartották,²⁷ de a románság bevándorlása nem fejeződött be, gyakorlatilag a 18. század végétől a 19. század közepéig tartott.

Vályi András szerint: „*Pészak. Oláh falu Torontal Vármegyében, földes Ura Bajzáth Uraság, lakosai ó hitűek, fekszik Új Arad, Temesvár, 's Sz. Miklóshoz is közel, határja 3 nyomásbéli, terem búzát, zabot, árpát, kukorizát 's a' t., sző-*

²⁵ Heimatortsgemeinschaft Perjamosch: <https://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/perjamosch> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁶ REISZIG 1912, 106. p.

²⁷ Primaria Comunei Pesac: <http://www.primariapesac.ro/istoricul-comunei> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

leje kevés, piatza Aradon, Sz. Miklóson, Török Betsen, és Temesváron.”²⁸ Fényes Elek a következőket írta a faluról: „Pészak, oláh-német falu, Torontál vmegyében, részint róna, részint kissé dombos vidéken, ut. p. Csatádhhoz északra 2 mfdnyire. Határa 4665 1/4 hold, melyből szántóföld 3587 hold, legelő 702 hold, szőlő 58 2/4 hold, beltelek 317 3/4 hold. Ebből urbériség 2884 2/4 h., uradalmi szántó 675 hold, kaszálló 80 hold, erdő 106 hold. Földe fekete homok,

melly mindent megterem, de különösen szereti a kukoriczát. Nevezetes a helységben, hogy itt akárminő hosszas esőzés után nincs sár, hanem az eső után mindjárt a legtisztábban lehet járni. Népeisége 2210 lélek, kik közt 1718 n. e. óhitű oláh, 492 r. kath. német, 92 egész, 50 fél, 3 fertály telkesgazda, 172 zsellér, 157 lakó, 27 kézműves, 3 kereskedő. Óhitű anyatemplom. Birja a helységet Bajzáth József kir. tanácsos.”²⁹

Pészak nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2953	13	605	3	2124	–	7 ³⁰		97+104 ³¹
1890	3139	25	667	–	2369	–	–	10	68
1900	3098	38	598	–	2454	–	–	6	2
1910	2986	97	479	–	2223	–	1	8	178

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Pészak nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2953	628	2306	6	–	13	–
1890	3139	654	2446	–	2	37	–
1900	3098	624	2372	2	1	18	81
1910	2986	556	2386	–	14	7	23

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A Pészakon élő németek a római katolikus felekezethez tartoztak. Templomukat 1809-ben építették. Védőszentje *Szent József (Hl. Josef von Nazaret)*. Ünnepnapiját március 19-én tartják. A liturgikus nyelv a német volt.³² A helyi románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat

1806-ban építették. A templomot *Urunk mennybemenetelének (Înălțarea Domnului)* tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapja – hivatalosan – a húsvétot követő 40. nap, csütörtök. A településen a baptista közösség is rendelkezik egy imaházzal, hívei főképp a románság soraiból kerülnek ki.

²⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel.* Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/peszak-83DF7/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

²⁹ FÉNYES (III.) 1851, 228. p.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

³⁰ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

³¹ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

³² VOGEL, HEINZ: *Pesak. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat.* <http://www.banatergottesheuser.ro/pesak.htm> (Letöltés időpontja: 2022. augusztus 2.)

Pészak etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2952	60	452	–	2424	–	–	16
1930a	2721	58	456	1	2193	–	5	8
1930n	2721	51	458	–	2018	–	5	189
1941n	2519	28	402	–	1955	–	–	134
1956	2304	Nincs adat.						
1966a	2231	1	165	–	2058	–	7	–
1966n	2231	1	158	–	2063	–	8	1
1977n	2213	10	123	2	1999	–	15	64
1992n	1983	16	35	–	1511	1	10	410
2002a	2162	9	15	–	2086	–	8	44
2002n	2162	12	13	–	1887	–	8	242
2011	1990	7	Nincs adat.	–	1768	–	6	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 8. Sándorháza

Sándorháza (németül: *Alexanderhausen*, románul: *Șandra*, szerbül: *Шандра/Sandra*) a Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól délre elhelyezkedő település, az egykori járás egyik legfiatalabb települése volt, amely még 1801-ben – a billédi uradalomhoz tartozó – puszta volt. Ekkor került a zágrábi püspökség tulajdonába.³³ A település neve Alagović Sándor zágrábi püspök (1829–1837) nevét viseli. Mind a német név (*Alexanderhausen*), mind a magyar név (*Sándorháza*) utal a telepítő személyére.

A falu lakói jobbra római katolikus németek voltak, akik 1833-ban érkeztek a településre. Ekkor 140 család, közel hétszáz ember telepedett itt le. A németek elsősorban a környező német falvakból jöttek: Billédről (Biled), Bogárosról, Csatádról (Lenauheim), Garabosról (Grabau), Kisjécsáról (Iecea Mică), Kisőszről, Lovrinból, Nagyjécsáról (Iecea Mare), Nagyőszről (Tomnatic), Nagyszentmiklósról (Sânnicolau Mare), illetve Vizedről (Vizejdia). Azonban az

egykori Temes vármegye németsége is képviseltette magát: Niczkyfalváról (Nițchidorf), illetve Varjasról (Varias) is érkeztek telepések.³⁴ Fényes Elek szerint: „Sándorháza, igen szép új német falu, Torontál vmegyében, Billjethez közel: 1529 kath. lak., paroch. templommal, az urad. főtiszt saját lakával. Határa 3475 h. 1600 négyszög-ölével, mellyből 2424 h. szántó, 606 h. kaszálló de ez is feltöretett, 300 h. legelő, 145 h. kéthely. És ez mind majorsági, mert ámbár 1832-ben e földek a lakosoknak szerződésileg átadattak, de olly feltétellel, hogy majorsági természetüket megtartsák. Ezenkívül van még az uradalomnak itt 400 h. sajátilag kezelt majorsági földje, s nem messze a faluhoz nagyszerű sör és pálinkafőző háza. Birja a zágrábi püspök. A föld gazdag fekete porhany, melly szép tiszta buzát és kukoriczát terem.”³⁵

Az első világháborúban a bevonult 170 katonából 62-en nem tértek vissza. A római katolikus templom melletti parkban ma is látható az 1933-ban a halálos áldozatok tiszteletére épített világháborús emlékmű.

³³ REISZIG 1912, 110–111. pp.

³⁴ HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer*. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe, München, 2011. 260. p.

³⁵ FÉNYES (IV) 1851, 8–9. pp.; FÉNYES (IV.) 1839, 408. p.

Sándorháza nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2015	56	1791	5	13	–	16 ³⁶		1+133 ³⁷
1890	2062	76	1921	1	45	–	–	18	1
1900	1929	108	1743	–	65	–	1	12	–
1910	1791	176	1580	–	30	–	–	5	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sándorháza német lakossága a római katolikus felekezethez tartozott. A barokk stílusú római katolikus templomot – a település alapításának évében – 1833-ban kezdték építeni, és 1836-ban *Szent Sándor (Hl. Alexander)* tiszteletére szentelték fel. A liturgikus nyelv a német volt. A Csanádi Egyházmegye Billédi esperesi kerületéhez tartozott. Egykori plébánosát, Lamoth

Gyulát (1907–1967) 1951 augusztusában letartóztatták, s mint „vatikáni kém” tíz év börtönre ítélték.³⁸ A településen élő románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat 1946-ban építették. Védőszentje: *Nagyboldogasszony (Adormirea Maicii Domnului)*.³⁹ Ünnepnapiját augusztus 15-én tartják.

Sándorháza nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2015	1975	31	–	3	1	5
1890	2062	1988	63	–	3	5	3
1900	1929	1837	83	1	4	3	1
1910	1791	1739	30	4	12	–	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sándorháza etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1760	26	1702	–	30	–	–	2
1930a	1854	61	1720	1	58	–	10	4
1930n	1854	60	1722	1	58	–	10	3
1941n	1772	58	1626	–	72	–	–	16

³⁶ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

³⁷ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket jelentette, a második pedig a beszélni nem tudó népességet.

³⁸ DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006. 860. p.

³⁹ Protopopiatul Ortodox Roman Sannicolau Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/sandra.htm> (Letöltés ideje: 2016. augusztus 2.)

1956	1692	Nincs adat.						
1966a	2124	51	908	9	1131	–	9	16
1966n	2124	54	804	10	1131	–	7	118
1977n	2190	51	710	9	1394	–	9	17
1992n	2139	27	84	2	2014	–	5	7
2002a	2217	17	39	1	2150	–	–	10
2002n	2217	18	48	1	2129	–	–	21
2011n	2286	13	17	Nincs adat.	2158	–	Nincs adat.	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

A második világháborúban 200 főt soroztak be a német hadseregbe, közülük 61-en vesztették életüket. A falu lakói már 1944. szeptember 23. és 1944. október 5. között megtapasztalták a háború borzalmaival, amikor a fegyveres harcok miatt evakuálták őket a környező településekre. Ebben az időszakban többen elmenekültek a német hadsereggel Németország irányába. A szovjet hadsereg megérkezése után román menekültek érkeztek a faluba, továbbá a német nyelvű iskolát is bezárták. Hamarosan megkezdődött az etnikai viszonyok átrendeződése a településen. A szovjet munkatáborokban 1945 és 1949 között 174 deportált személyből 34-en haltak meg, majd 1951 és 1956 között a Bărăgan területére 48 lakost hurcoltak el, közülük öten haltak meg. A kisemmizett, vagyonuktól, földjeiktől megfosztott németekre a csendes sorvadás várt, illetve az 1960-as évektől az NSZK területére történő kivándorlás, amely tömeges méreteket öltött a román rendszerváltozás (1989) után. Ekkor szinte az összes német eltűnt a román ajkúvá vált faluból.

I. 9. Sárafalva

Sárafalva (németül: *Sarafol*, románul: *Saravale*, szerbül: *Саравола/Saravola*) az egykori Perjámosi járás székhelyétől, Perjámostól nyugatra helyezkedik el.

Középkori eredetű település, amely akkoriban a *Szárafalva* nevet viselte. A középkori település nem a jelenlegi falu helyén, hanem valamivel északabbra, a Maros folyóhoz közelebb helyezkedett el. Már az Anjou-korszakban (1301–1887) említik az okiratok, például 1333-ban. Az ún. „vegyes házi királyok” regnálása alatt a faluról több birtokper, illetve birtoklásról szóló írásos dokumentum is szólt, ezekből tudjuk, hogy hajdan kastélya is volt. A kastélyt Bali bég 1529. évi rabló hadjárata pusztította el. Ekkor menekültek el a helység magyar jobbágjai is. Ezt követően még az utolsó földesurak szerbeket telepítettek ide, azonban a település a törököké lett. Reiszig Ede a későbbi etnikai viszonyokról a következőket írta: „A szerbek a hódoltság alatt is itt tanyáztak és 1582-ben a török tizedszedők öt szerb juhászt írtak össze a helységben, melynek nevét a szerbek Szaravolára fordították. 1647-ben is lakott hely volt. 1718-ban Szaravolát a temesvári bánsághoz csatolták, mire a szerbek 1723-25-ben elhagyták. 1725 táján románok telepedtek itt le; majd később németek vándoroltak be, legnagyobb részét Triebswetterből (Nagyősz) és Gottlobból (Kisősz).”⁴⁰

Vályi András elég szűkszavúan nyilatkozott a településről. Sem az etnikai, sem a felekezeti viszonyokról nincs tudomásunk: „Saravolya. Bánátbeli falu, Sz. Miklóshoz 1/4 mértföldnyire.”⁴¹ Fényes Elek szerint: „Szaravola, oláh falu, Toron-

⁴⁰ REISZIG 1912, 111–112. pp.

⁴¹ VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszag-nak-leiras-a-87F85/3-kotet-83C38/sz-8444B/szaravola-84501/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

tál vmegyében, Sz. Miklóshoz keletre 2 órányira, 248 4/8 egész telekkel. Lakosi szép szarvasmar-
 az Aranka vize mellett: 112 kath., 4 evang., 4112 hát, és sok juhot tenyésztenek; erdeje van. F. u.
 n. e. óhitű, 8 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, gr. Gyulay családbéliek.⁴²

Sárafalva nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3606	104	429	3	1814	–	1094 ⁴³		16+146 ⁴⁴
1890	4188	201	560	–	2170	–	–	1237	20
1900	4279	183	611	2	2190	–	–	1254	39
1910	3944	109	496	12	2093	–	–	1233	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A 18. század első felétől egyre inkább elrománosodó falu románsága 1897-ben építette fel román ortodox templomát. Védőszentje *Szent Konstantin és Szent Elena (Sfinții Împărații Constantin și Elena)*. Az egyre inkább kisebbségbe kerülő szerbség már 1787-ben felépítette szerb ortodox templomát. Védőszentje *Szent Miklós (Светозор оца Николaja/Svetog oca Nikolaja)*. Ünnepnapiját – a szerb ortodox liturgia

szerint – május 22-én tartják. Sárafalva római katolikus templomát gróf Gyulay Sámuel költségén 1873 és 1874 között építették, neoklasszikus stílusban. A templomot a *Szenháromság (Dreifaltigkeit)* tiszteletére szentelték fel. Elsősorban a németek használták, valamint a településen élő magyar közösség. A településen a baptista közösségnek is van egy imaterme.

Sárafalva nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3606	500	3045	3	1	53	4
1890	4188	677	3398	2	22	49	40
1900	4279	734	3475	–	12	42	16
1910	3944	591	3298	7	20	22	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Sárafalva etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3904	70	432	–	2104	–	–	1298
1930a	3714	94	380	11	2208	–	995	26
1930n	3714	86	377	11	2087	–	990	163

⁴² FÉNYES (IV.) 1851, 65. p.; FÉNYES (IV.) Pest, 1839, 408. p.

⁴³ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁴ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Sárafalva esetében az első érték (16 fő) az egyéb hazai (15 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

1941n	3537	120	327	–	2187	–	–	903
1956	3098	Nincs adat.						
1966a	3039	48	123	–	2169	–	694	5
1966n	3039	48	122	1	2172	–	691	5
1977n	2804	32	66	1	2035	–	550	120
1992n	2457	27	21	1	1582	–	318	508
2002a	2540	16	15	–	2262	–	235	12
2002n	2540	17	18	–	1943	–	246	316
2011n	2628	18	8	–	1694	–	194	714

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

I. 10. Újhely

Újhely (németül: *Uihei*, illetve *Neusiedel auf der Heide*, románul: *Uihei*, illetve *Coloniști, Satu Nou* [1924], szerbül: *Yjxej/Ujhej*) a járás székhelyétől, Perjámóstól délre fekvő, viszonylag fiatal település; ahogy azt a neve is mutatja. A falut 1844-ben alapították. Német lakossága volt, a németek a környező falvakból – Billéd, Bogáros,

Csatád, Garabos, Kisősz, Kisjécsa, Nagyjécsa, valamint Sándorháza és Zsombolya (Jimbolia) helységekből – telepedtek ide.⁴⁵ Fényes Elek a következőket írta a faluról: „*Ujhely, contractualis helység, Torontál vmegyében, ut. p. Csatád. A határ kiterjedése 1296 hold, melyből szántó 1120 h., legelő 85 h., házhelyek 91 hold. A föld fekete és gazdag termékenységű. F. u. a k. kincstár. Lakik itt 662 r. kath. német.*”⁴⁶

Újhely nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	797	4	749	–	6	–	– ⁴⁷		38 ⁴⁸
1890	868	–	855	–	13	–	–	–	–
1900	834	–	822	–	11	–	1	–	–
1910	672	7	658	–	7	–	–	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újhely nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	797	791	6	–	–	–	–
1890	868	856	12	–	–	–	–
1900	834	823	11	–	–	–	–
1910	672	665	6	1	–	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁴⁵ HOFFMANN – LEBER – WOLF 2011, 260. p.

⁴⁶ FÉNYES (IV.) 1851, 237. p.

⁴⁷ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁸ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

A neogótikus stílusú római katolikus templomot 1929 októberében kezdték el építeni, és 1931-ben szentelték fel a *Szentháromság*⁴⁹

(*Dreifaltigkeit*) tiszteletére. Ünnepe napja a pünkösdi utáni első vasárnap. Liturgikus nyelve a német volt.⁵⁰

Újhely etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	662	–	645	–	13	–	–	4
1930a	600	2	584	–	14	–	–	–
1930n	600	2	584	–	14	–	–	–
1941n	591	2	563	–	23	–	–	3
1956	653	Nincs adat.						
1966a	585	–	304	–	281	–	–	–
1966n	585	–	304	–	281	–	–	–
1977n	583	1	198	–	384	–	–	–
1992n	511	1	19	–	490	–	–	1
2002a	565	–	3	–	560	–	1	1
2002n	565	–	2	–	561	–	1	1
2011n	596	–	Nincs adat.	–	571	–	–	Nincs adat.

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai.* Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3854> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Az újhelyi németek lélekszámának csökkenése 1945-ben a szovjet munkatáborokba történő deportálásokkal kezdődött. Közben, 1946-ban, az ún. agrárreform keretében kisemmizték őket, de az 1949-ben megindult kollektivizálás is jelentős érvágás volt. Ezt követte 1951-ben a Bărăgan területére való deportálás, ez 1956-ig tartott. Az 1960-as években megindult a kivándorlás, az pedig 1989-ben a németek „eltűnésével” végződött.

I. 11. Újszentpéter

Újszentpéter – ahogy neve is mutatja – „új” alapítású település, amely még 1796-ban alakult Nagyszentpéter – akkoriban Szentpéter – határában. Az új alapítás lakói németek voltak, akik már 1752-ben ott éltek. 1796-ban újabb német telepek csatlakoztak hozzájuk, és együtt megvették ezt a határrészt, ezáltal új falut alapítottak. A tele-

pülést egy időben lakói után Német-szentpéternek is nevezték, de 1899-ben Újszentpéter lett a település hivatalos elnevezése. A falu előbb kincstári birtok volt, majd 1808-ban a kincstár – Bábolnáért cserébe – átengedte gróf Szapáry Józsefnek. Halála után, 1823-ban testvére, gróf Szapáry Pál lett a földesúr, majd – 1825 és 1827 között – gróf Szapáry József fia, József birtokolta. Ifjabb gróf Szapáry József – 1827. március 30-án – testvéreinek, Antalnak adta át a birtokot. Tőle fia, gróf Szapáry Géza örökölte meg. Gróf Szapáry Géza halála (1898) után fia, gróf Szapáry Pálra szállt a birtok, ő 1905-1906 körül az aradi ortodox román egyházmegyei alapnak, valamint kisebb részben sajtyenyi (Șeitin) birtokosoknak adta el. A község lakosságát a kolera kétszer (1831, 1866) is megtizedelte. Reiszig Ede az alábbiakat írta a faluról: „A községben egy régi kastély és egy úrilak van. A kastély az 1827-1837 közötti években gróf

⁴⁹ „Szentháromság vasárnapja, kicsipünkösdi: pünkösdi után az első vasárnap. Introitus alapján (Domine in tua) Irgalmasság vasárnapja, népies neve (főként székelyföldön): kicsipünkösdi (kiskarácsony analógiáján). - Az ünnep a 13. században terjedt el. XXII. János pápa 1334-ben az egész Egyház számára elrendelte.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007. 976. p.

⁵⁰ VOGEL, HEINZ: *Uihel*. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat: <http://www.banatergotteshaeuser.ro/uihel.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Szápáry József, az úrilakot pedig 1884-ben gróf Szápáry Géza építtette, mind a kettő jelenleg az aradi görög-keleti román egyházmegyei alapé. A kastély kertjében, az egykori egresi ciszterciarendű monostorból származó kövek vannak, melyek padokul és ülőhelyekül szolgálnak.⁵¹

Újszentpéter nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	906	19	831	–	7	–	8 ⁵²		41 ⁵³
1890	976	15	942	1	–	–	–	18	–
1900	877	28	827	1	1	–	–	18	2
1910	749	25	706	–	6	–	–	11	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újszentpéter római katolikus templomát 1889-ben építették. Orgonáját is ebben az évben kapta. Védőszentje *Szent József (Hl. Josef von Nazaret)* volt. Ünnepnepjét március 19-én tartották. Liturgikus nyelve a német volt.

Újszentpéter települést a második világháború után – 1945-ben – Nagyszentpéterrel egyesítették.⁵⁴ A németség – a többi, környékbeli település német ajkú lakosaihoz hasonlóan – „kivezett” a faluból.

Újszentpéter nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	906	888	–	–	3	–	15
1890	976	932	19	1	1	23	–
1900	877	849	17	1	–	10	–
1910	749	722	15	1	1	8	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újszentpéter etnikai adatai (1920–1956)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	744	7	706	–	–	–	–	31
1930a	700	9	653	–	12	–	21	5
1930n	700	12	652	–	6	–	21	9

⁵¹ REISZIG 1912, 134–135. pp.

⁵² Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁵³ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁵⁴ VOGEL, HEINZ: *Großsanktpeter. – Neusanktpeter. Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/grossanktpeter.htm> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

1941n	701	4	622	–	26	–	–	49
1956	663	Nincs adat.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=3983> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 2.)

Összegezőként elmondható, hogy a térség már hosszú évszázadok óta elenyésző számú magyarságnak adott otthont. Ezt támasztják alá az 1910-es népszámlálási adatok, amelyek szerint a terület az írni és olvasni tudás tekintetében – a németségnek köszönhetően – Torontál

vármegye első járasa volt, a magyarul beszélni tudók számát tekintve viszont a tizenegyedik helyre szorult. A térségben a 16. és a 20. század között nagyon jelentős etnikai-vallási változások mentek végbe; legalább négy népcsoport vallotta otthonának a területet.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890

A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1902

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912

BOROVSKY SAMU: Csanád vármegye története 1715-ig. II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Hornyánszky Viktor sajtója, Budapest, 1897

BÓSZ EGYED: Az egresi ciszterci apátság története. Művelődéstörténeti értekezések. 49. szám. Stephaneum Nyomda R. T., Budapest, 1911

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1993

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet (Kaán–Kiz). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet (Pob–Sep). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából. Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928

FÉNYES ELEK: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. kötet. Trattner-Károlyi Tulajdonosa. Pest, 1839

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. I. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. II. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. III. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. IV. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

GYÉMÁNT RICHÁRD: Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Perjámosi járásában. Második, átdolgozott kiadás. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2018

HARASZTHY LAJOS: Torontál vármegye története 1867-től. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

HOFFMANN, ELKE – LEBER, PETER-DIETMAR – WOLF, WALTER: Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5. Städte und Dörfer. Mediengruppe Universal Grafische Betriebe, München, 2011

JÓKAI MÓR (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VIII. – Magyarország II. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891

JUHÁSZ JÓZSEF: Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999

PAULER GYULA: A Magyar Nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1893

REISZIG EDE: Torontál vármegye községei. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

SENTKLÁRAY JENŐ: Temesvár és vidéke. In: JÓKAI MÓR (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII. – Magyarország II. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1891

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

Biserici.org: <https://www.biserici.org/>
 Consiliul Județan Timiș: <http://www.cjtimis.ro/judetul-timis/>

Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai. Erdélyi Magyar Adatbank: <http://nepszamlalas.adatbank.ro/>

Eurocom – Romániai Sajtófigyelő: <https://eurocom.wordpress.com/2015/11/26/a-perjamosi-haulik-templom-a-masodik-legnagyobb-kupolaval-rendelkezik-a-roman-atheneum-utan-az-epitesz-az-epulet-felszentelese-napjan-lett-ongyilkos-adevarul-temesvar/>

Heimatortsgemeinschaft Bogarosch: <https://www.bogarosch.eu/das%20alte%20bogarosch/>

Heimatortsgemeinschaft Perjamosch: <https://www.banater-schwaben.org/vereinsleben/heimatortsgemeinschaften/perjamosch>

Királysírt rejthet az elveszett apátság. 2012. március 8. In: *műemlékem.hu*: http://www.muemlekem.hu/magazin/egres_apatsag_ii_andras_temetkezes_tortenet

LAMBING, DIANA (ford.): *A short history of the village of Bogarosch.* Bogarosch HOG: <http://www.dvvh.org/bogarosch/hog-history.htm>

LIST, BERTA (Lambing, Diana ford.): *The first German settlers in the Banat Community of Bogarosch:* <http://www.dvvh.org/bogarosch/germans.htm>

Magyar–román együttműködéssel tárják fel a II. Andrást sirját rejtő egresi kolostort. 2016. augusztus 5. Magyar Kurír – katolikus hírportál: <http://www.magyardurir.hu/hirek/magyar-roman-egyuttmukodessel-tarjak-fel-ii-andras-sirjat-rejto-egresi-kolostort>

<http://www.magyardurir.hu/hirek/magyar-roman-egyuttmukodessel-tarjak-fel-ii-andras-sirjat-rejto-egresi-kolostort>

Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhonet.com/images_content/vm54.jpg

Movie and watermelon in Gottlob: <http://prinbanat.ro/en/movie-and-watermelon-in-gottlob/>

Primaria Comunei Pesac: <http://www.primariapesac.ro/istoricul-comunei>

Protopopiatul Ortodox Roman Sannicolau Mare: <http://www.por-sannicolaumare.ro/sandra.htm>

Szent Órangyalok liturgikus emléknapja. 2009. október 2. Magyar Kurír – katolikus hírportál: <http://www.magyardurir.hu/hirek/szent-orangyalok-liturgikus-emleknapja/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum. Digitális Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/>

VOGEL, HEINZ: *Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat:* <http://www.banatergottesheuser.ro/>

Befogadás – Budapest